

РАЗВОЈ ПРОФЕСИОНАЛНЕ ОРИЈЕНТАЦИЈЕ НА ПОДРУЧЈУ БИВШЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

Апстракт У овом раду дат је приказ развоја професионалне оријентације у Европи, а посебно у Југославији, с акцентом на пример Црне Горе. Показало се да је у Црној Гори, као и у региону, процес развоја професионалне оријентације био, а и данас је, покушај координираних активности између система школства, Завода за запошљавање, Завода за унапређивање васпитања и образовања, измена законских регулатива итд. У доба Југославије професионална оријентација је прошла више фаза и придаван јој је велики значај, да би у последње време државе бивше Југославије, па и Црна Гора, умногоме усклађивале њено виђење и имплементацију актуелном стратегијом и праксом у Европској унији. Закључено је да се без обзира на тај тренд, захтев да се професионално информисање и саветовање спроводи током читавог школовања, поготово у основној, а касније настави и у средњој школи, у савременом друштву не може игнорисати. Штавише, друштвене и привредне околности постављају захтев да се професионално информисање и саветовање спроводи током читавог радног века. Обављена анализа чије резултате презентујемо има амбицију да користи свим заинтересованим за разумевање ширег контекста професионалне оријентације, њеног порекла и развоја на овим просторима, те послужи као основа за наредна опсежнија истраживања.

Кључне речи: професионална оријентација, Југославија, Црна Гора, васпитање и образовање.

THE DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL ORIENTATION IN FORMER YUGOSLAVIA

Abstract The paper presents the results of a research of the development of professional orientation in Europe, specifically in Yugoslavia, i.e. exemplified by the situation in Monte Negro. It turned out that in Monte Negro, as well as in the whole region, the process

of professional orientation was, and still is, an attempt of coordinated activities of the educational system, the state employment agency, Institute for improvement of education, alternations of legal regulations, etc. In the Yugoslavian era professional orientation had many phases and was highly respected but, of lately, the states of ex-Yugoslavia, Monte Negro included, its conception and implementation are in the process of harmonization with the current strategy and practice in the EU. The main conclusion is, regardless of this trend, that the demand for professional informing and counselling should be conducted throughout compulsory schooling, especially in elementary, and later in secondary school, and must not be ignored. The performed research whose results we present here may hopefully be useful to all parties interested in understanding the wider context of professional orientation, its origins and development in our region, as well as to serve as a base for further research.

Keywords: professional orientation, Yugoslavia, Monte Negro, education.

РАЗВИТИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ОРИЕНТАЦИИ В БЫВШЕЙ ЮГОСЛАВИИ

Резюме В данной статье приводятся результаты исследования развития профессиональной ориентации в Европе, в частности в бывшей Югославии, с акцентом на пример Черногории. Оказывается, что в Черногории, а также в регионе в целом, процесс развития профессиональной ориентации до сих пор заключается в попытке скоординировать активности в сфере системы образования, получения работы, актуализации образования и воспитания, повышения квалификации, правовой регулятивы и пр. В бывшей Югославии формирование профессиональной ориентации прошло через несколько этапов и имело большое значение в обществе, но в последнее время государства бывшей Югославии, в том числе и Черногория, в значительной степени осуществляют стратегии и практику Европейского Союза. Авторы статьи пришли к выводу, что независимо от этой тенденции, требования относительно развития профессиональной информации и ориентации должны осуществляться в течение обучения, особенно в начальной и позднее в средней школе и эти требования в современном обществе не могут быть игнорированы. Кроме того, общественные и экономические обстоятельства требуют, чтобы профессиональное развитие и консультирование осуществлялись в течение всего срока службы. Результаты проведенного исследования могут стать полезным всем, кто заинтересован в понимании более широкого контекста профессиональной ориентации, ее развития в регионе и могут служить основой для последующих более обширных исследований.

Ключевые слова: профессиональная ориентация, Югославия, Черногория, воспитание и образование.

Увод

Професионална оријентација постоји одавно као битан сегмент васпитно-образовног рада, а данас у готово свим државама света предузимају се активности за њен развој. Овај процес је временом постао обавеза основне школе и саставни део целокупног образовног система, али је увек био условљен променама и условима друштвеног и привредног развоја. Одувек је једна од важних претпоставки, сегмената и показатеља за друштвени развој била слобода коју појединац има приликом избора занимања, односно проблем одабира погрешних занимања, недобијање посла у струци и накнадно обучавање запослених.

Професионална оријентација се може дефинисати као систем делатности које укључују професионално образовање, информисање и саветовање, који помажу људима да с општег разумевања живота и рада пређу на разумевање и прихватање реалних прилика за учење и радних околности које им се пружају (*The Australian Blueprint for Career Development*, 2010). Наведена дефиниција је једно од новијих прихваћених тумачења, која је довољна за готово сваки почетак бављења професионалном оријентацијом у савременом добу.

У Европској унији (ЕУ) се професионална оријентација најчешће односила на помоћ ученицима у избору професије. Службе за професионалну оријентацију временом обављају и друге активности и односе се на другачије циљне групе, па се све више користи термин каријерна оријентација. У ЕУ се 2004. године почео употребљавати и термин целоживотна каријерна оријентација када је европска образовна политика каријерну оријентацију повезала са концептом целоживотног учења. Европски савет је тада донео *Резолуцију ЕУ о јачању политика, система и пракси целоживотне каријерне оријентације у Европи (Resolution of the Council and of the Representatives of the Member States Meeting within the Council on Strengthening Policies, Systems and Practices in the field of Guidance throughout Life in Europe*, 2004). Актуелна образовна политика Црне Горе као референтну користи њену дефиницију која је изречена на следећи начин: „Каријерна оријентација се у контексту целоживотног учења односи на низ активности које омогућавају да грађани свих узраста и у било ком тренутку живота идентификују сопствене способности, компетенције и интересовања, да донесу одлуке у погледу свог образовања, оспособљавања и квалификација и да управљају сопственим животним путевима у образовном, радном и другим окружењима (срединама), у којима се њихови капацитети и компетенције уче и/или користе (*Nacionalna strategija celozivotne karijerne orijentacije u Crnoj Gori 2011-2015*, 2011).

Полазне основе професионалне оријентације у Европи

Настанак професионалне оријентације најчешће се везује за Сједињене Америчке Државе и Франка Парсонса (Frank Parsons) који је 1909. године објавио књигу *Избор професије (Choosing a Vocation)* и основао 1908. године у Бостону

Биро за занимања (*The Vocation Bureau*), односно прво саветовалиште за избор занимања, са циљем помоћи младима приликом избора занимања у складу са њиховим интересовањима и способностима. Конструисане су и прве скале за мерење способности, које су се користиле за професионалну оријентацију. У Европи се готово у исто време увиђа потреба и неопходност за професионалном оријентацијом.

По Гају Синоару (*Guy Sinoir*), постоје трагови да су већ у XIX веку у Француској третирана одређена питања професионалне оријентације. Крајем XIX и почетком XX века почињу да се развијају методе психолошких испитивања значајних и за питања професионалне оријентације. Године 1896. Алфред Бине (*Alfred Binet*) заједно са Виктором Анријем (*Victor Henri*) објављује чланак *La psychologie individuelle* у коме говори о тестовима за мерење комплекснијих менталних функција. Бинеове концепције тестирања се 1905. године остварују кроз прву Бине Симонову скалу интелигенције и представљају полазну основу за тестирање које се користи приликом професионалног саветовања (*Brančić i Tarbuk, 1974*). Веома је важно истаћи и то да је влада Француске 1922. године донела декрет (*Le décret du 26 septembre 1922 relatif à l'orientation professionnelle*) који доприноси оснивању тзв. канцеларија за професионалну оријентацију. Ове канцеларије су доприносиле сарадњи стручњака који раде на професионалној оријентацији са: наставницима основних школа, лекарима и особљем бироа за запошљавање. У Паризу 1928. године долази до оснивања Националног института за професионалну оријентацију (*L'Institut national d'orientation professionnelle*). Главна активност овог института је било стручно оспособљавање људи који раде на професионалној оријентацији, тј саветодаваца. Иначе, после II светског рата, 1951. године у Паризу долази до оснивања Међународног удружења за професионалну оријентацију (*Association internationale pour l'orientation professionnelle*) (*Mandić i sar., 1982*). Од 1956. године члан овог удружења је било и Југословенско удружење за професионалну оријентацију.

У Енглеској су почетком XX века, тачније 1909. године, услед доношења Закона о раду (*The Labour Exchanges Act*), постављени темељи за оснивање посебне службе за запошљавање младих. Ова служба је била под надлежношћу Министарства рада, а подразумевала је и помоћ, тј. саветовање приликом запошљавања (*Brančić i Tarbuk, 1974*). Упоредо с овом институцијом долази до отварања других сличних служби. На пример, Национални институт за индустријску психологију (*National Institute of Industrial Psychology*) основан 1921. године у Лондону, активно се бавио још од 1922. године проблемима професионалне оријентације. У оквиру делатности овог института организована су саветовања, одржавани су курсеви за оспособљавање кадра за професионалну оријентацију, а вршена су и разна истраживања у оквиру ове проблематике.

Законска основа професионалне оријентације и службе за запошљавање ученика у Немачкој постављена је Владиним едиктом из 1918. године. После I светског рата долази до отварања канцеларија за професионалну оријентацију као и у бројним земљама Европе. Функције ових канцеларија се у односу на друге земље

проширују на проблеме анализе радних места, припреме упитника и конструкције тестова. У доба нацизма професионална оријентација се подређује интересима и захтевима тако усмерене државе, те се психофизичке способности испитују у сврху њиховог ефективног учешћа у националсоцијализму. После II светског рата, професионална оријентација се почиње третирати као помоћ ученицима, што постаје и саставни садржај васпитно-образовног рада. Године 1967. у Нирнбергу долази до оснивања Института за тржиште рада и истраживање занимања (*Das Institut für Arbeitsmarkt und Berufsforschung (IAB)*) (Marušić, 1986). Дакле, у Немачкој се може уочити висок степен разноврсних активности на подручју професионалне оријентације од почетка XX века.

Совјетски Савез је услед процеса индустријализације 20-их и 30-их година XX века такође осетио потребу за развојем професионалне оријентације. Посвећивала се посебна пажња проблему избора занимања за политехнологизацију школа које би требало ученицима да отворе приступ читавом низу занимања (Brančić i Tarbuk, 1974). Под утицајем педологије и експерименталне педагогије, дошло је до оснивања прве институције за избор занимања – Централне лабораторије за професионалне консултације и професионални избор, која је почела да разрађује систем школске професионалне оријентације. На тај начин је 30-их година XX века професионална оријентација почела активно да се развија и примењује у пракси. Током периода од 1930. до 1933. године отворено је 47 бироа за професионалне консултације, који су, између осталог, обучавали професионалне консултанте. У школама су се питањима професионалне оријентације (професионалног избора занимања) бавили наставници. После II светског рата развој професионалне оријентације укључује бројне активности, као што је нпр. саветовање приликом пружања помоћи омладини за избор занимања, а 1969. године је донесена Резолуција о професионалној оријентацији омладине (*О профессиональной ориентации учащейся молодежи*) са циљем да подстакне рад у школама у складу са занимањима која су била неопходна привреди.

Развој професионалне оријентације у Југославији

Прве стручне публикације и специјализоване институције из ове области на просторима бивше Југославије јављају се 20-тих година XX века, на пример: *О примењеној психологији* (Zavišić, 1924). У условима индустријске неразвијености земље, појављивање и оснивање установа за професионалну оријентацију остваривало се најчешће на основу иницијатива појединаца. На пример, значајан допринос развоју професионалне оријентације дао је Милан Шевић, који се приликом свог рада позивао на примере из САД-а и залагао се за то да у школама треба да постоје саветници за одређивање занимања, јер је у то време у Бостону свака школа имала по два саветника за професионалну оријентацију (Vujisić Živković, 2013). У Београду је 1929. године основан Одсек за психометријска испитивања ученика у привреди у оквиру Централног хигијенског завода, а 1930. године

Психометријски институт за професионалну оријентацију малолетних преступника, у оквиру Криминалистичког института Правног факултета. Године 1931. у Београду је основано Саветовалиште за избор занимања (Brančić, 1986). Ипак, још дуги низ година ова активност се није развијала на ширем плану. Њен интензивнији развој почиње с индустријализацијом и привредним развојем земље. Већа пажња професионалној оријентацији посвећује се од 1950. године. Наиме, тада се уводе законске обавезе професионалне оријентације у школама, што илуструје нпр. *Општи закон о школству* (1958) који налаже школама да помажу ученицима при избору будућег занимања. Такође, значајно је истаћи да се у *Друштвеном плану развоја СР Србије у периоду 1966-1970* (1966) године наводи да је потребно развијати професионалну оријентацију у основној и средњој школи, као и ван њих. С обзиром на то да је свест о значају професионалне оријентације и њеној имплементацији у школама текла веома споро и slabим интензитетом, наметала се потреба да професионално оријентисање постане интегрални део процеса васпитања и образовања. Стога, у саставном делу *Закон о основном образовању и васпитању* (1978), у одељку под називом *Правци даљег развоја основног образовања и васпитања*, професионална оријентација је укључена као активност која се реализује и у основној школи. У јуну 1984. године, Просветни савет СР Србије је усвојио нови Заједнички план и програм васпитно-образовног рада у основној школи. Саставни део тога плана чине Основе програма професионалне оријентације за основну школу. Дакле, оне су донете тек 26 година након што је ова активност законским документом постављена као обавезан део васпитно-образовног процеса (Milovanović, 1985). То се може посматрати као веома значајан корак у установљавању организованог процеса професионалне оријентације у Србији.

Прве установе које су се бавиле професионалном оријентацијом у Хрватској биле су Станица за савјетовање при избору занимања, која је основана 1931. године, а започела с радом 1932. године, и Психологијски институт у Загребу (основао га је Рамиро Бујас 1929. године). После II светског рата ове институције престају с радом услед политичких и идеолошких прилика у земљи. Почетком педесетих година почиње с радом Служба за професионалну оријентацију, оснивањем Саветовалишта за избор занимања у Загребу 1952. године. Ово саветовалиште је имало подршку Катедре за психологију Филозофског факултета у Загребу, што је помогло подизању квалитета његовог рада. Од 1957. године Саветовалиште за избор занимања ради под називом Центар за професионалну оријентацију Загреб, уз бољу организацију и на вишем нивоу. Усвајањем Закона о служби за запошљавање радника 1960. године у процес професионалне оријентације се укључио и Завод за запошљавање, који је тада и основан. Таква пракса се наставила и даље са Централном службом Завода за запошљавање у Загребу и бројним подручним службама широм Хрватске.

Велики допринос развоју професионалне оријентације у Хрватској дао је Зоран Бујас. У уџбенику *Основе психофизиологије рада*) можемо наћи тадашња виђења професионалне оријентације, од којих су многа заступљена и данас. У њему се истиче потреба побољшања дотадашњег процеса професионалног оријентисања

чинећи га еластичнијим и прогресивнијим, процесом који ће ускладити индивидуалне и друштвене интересе (Вујас, 1964). Хрватски психолог Фране Јакелић који се бавио процесом професионалне оријентације, у уџбенику Одгој у обитељи и избор занимања анализира професионалну оријентацију као процес у коме је могуће издвојити три главне фазе: припрема, саветовање и праћење (Јакелић, 1983). Оне су и данас главне фазе којима тече процес професионалне оријентације. На развој професионалне оријентације у Хрватској су утицали и резултати до којих су дошли експерти Центра за кадровска истраживања Економског института у Загребу (*Analiza i srednjoročna projekcija razvoja kadrova SRH 1967-1980*, 1975). Они су углавном ишли у прилог тадашњој Концепцији професионалне оријентације (1969) у којој су разјашњена питања слободе избора занимања, друштвених потреба за кадром, професионалне селекције и тако даље (Марушић, 1986).

Прва агенција која се бавила професионалним усмеравањем у Словенији је основана 1938. године. Њено оснивање се сматра почетком рада у домену професионалног усмеравања, саветовања и стручне праксе. Велики утицај на рад ове агенције је имао Михајло Растохар, који је 1951. предложио да се агенција за професионално усмеравање оснује у Љубљани (Šlibar, 2011). Иначе, процес развоја професионалне оријентације после II светског рата у Словенији се одвијао кроз оснивање центара за професионално информисање, слично као и у Србији и Хрватској. У то доба се појављују бројни аутори који сматрају да процес професионалне оријентације треба наставити и допунити у току средњошколског образовања и касније после завршетка школовања. Тако нпр. Франце Ковач 1958. године истиче важност праћења омладине после завршетка професионалног избора, у периоду адаптације на посао, како би се видело колико је успешан тај избор био, да би се у случају неуспеха пружила одговарајућа помоћ појединцима (Марушић, 1986). У периоду од 1959. до 1963. године одржавали су се тзв. месеци професионалног усмеравања, у оквиру којих су постојале бројне активности којима се настојало помоћи младима приликом избора њихове будуће професије. Јан Макаровић је 1964. године саставио анкету о избору занимања којом су анкетирани сви ученици осмог разреда основне школе, а резултати су коришћени за праћење успешности у току школовања и касније у раду. То је резултирало увођењем досијеа професионалне оријентације који је требало да ученике прати кроз разреде. Досије се допуњавао психолошким тестирањима, здравственим прегледима и слично. Ови досијеи су касније поставили темеље за данашња лонгитудинална истраживања у овој области и праћење професионалног избора ученика (Марушић, 1986). Допринос развоју професионалне оријентације у Словенији дао је и Јединствени програм рада у служби за запошљавање донет 1970. године. Овим програмом обухваћене су бројне активности, методе, технике итд. које се индиректно и директно односе на процес професионалног оријентисања, али је и овај програм део активности и домета исцрпљивао завршетком школовања.

У периоду од 1971. до 1982. године, на просторима бивше Југославије реализоване су бројне активности које су допринеле координираном раду на

развоју професионалне оријентације. На пример, сваке четврте године су одржаване скупштине Југословенског удружења за професионалну оријентацију (основано 1956. године), а на њима су између осталог операционализовани континуитет професионалне оријентације и њено повезивање с радом у радним организацијама. Значајна активност је и Концепт поклицнега усмјерјања – семинар одржан 1972. у Словенији. Франце Ковач је представио закључке са семинара при чему је истакао појам и процес избора каријере и закључио да се професионална оријентација мора налазити свуда где се човек налази, живи и ради током читавог живота. Сложио се с поставком и применом концепта професионалне оријентације у Хрватској, с тим што је сматрао да професионалну оријентацију треба увести и даље, односно у процес рада (Ковач, 1972). Први конгрес професионалне оријентације, који је био у складу са важећом концепцијом професионалне оријентације (*Koncepcija profesionalne orijentacije u samoupravnom socijalističkom društvu*, 1982) одржан је 1982. године у Опатији, где се продубљује улога и значај школе у процесу професионалне оријентације, као и важност повезивања овог процеса са радним организацијама. На њему су учествовали сви актери процеса професионалне оријентације, односно представници школства, кадровских служби предузећа, здравства, науке и други. Изнесени су резултати бројних истраживања и студија које су рађене у домену професионалне оријентације (Магушић, 1986).

Значајно је истаћи као илустративни пример о Македонији истраживање Вангела Јанкуловског и Михајла Видоевског (1982) који су проучавали углед појединих занимања. Дошли су до података да је углед одређене професије детерминисан економским и политичким статусом, а да омладина није довољно информисана и упућена у области професионалног оријентисања. Иначе, процес професионалне оријентације у Македонији одвијао се готово по истом принципу, моделу и у складу са важећим законима као и у осталим републикама бивше Југославије.

Рад на професионалној оријентацији у Босни и Херцеговини почиње од 1954. године. Покретач развоја је било оснивање Југословенског удружења за професионалну оријентацију. Тих година су на професионалној оријентацији највише радили заводи за запошљавање који су у свом саставу имали службе за професионалну оријентацију. У *Закону о служби за запошљавање радника* (1960) захтева се формирање служби за професионалну оријентацију. Улога ових служби се огледала у изграђивању и развијању програмских основа ваннаставних облика рада на професионалној оријентацији ученика као што су: предавања, индивидуално информисање и анкетирање ученика и родитеља, радио-телевизијске емисије, изложбе, посете радним организацијама и образовним установама; филмске представе; писмени и ликовни радови ученика; информације путем штампаног материјала итд. (Mandić i sar., 1982). До 1968. године, службе за професионалну оријентацију су се формирале при скоро свим заводима за запошљавање.

Формирањем Заједничке комисије за психологију професионалне оријентације републичких завода за запошљавање радника 1973. године дошло је до темељнијег рада на конструкцији, адаптацији и стандардизацији ваљаних

и поузданих инструмената за рад у професионалној оријентацији. У оквиру социјалистичког друштва какво је тада било заживела је активност школа на подручју професионалне оријентације, првенствено услед увођења педагошко-психолошке службе, те професионална оријентација постаје саставни део прво основне школе, а касније и школа средњег усмереног образовања. На Филозофском факултету у Сарајеву, у оквиру Одсјека педагогија-психологија уводи се чак и течај (наставни предмет) професионалне оријентације (Mandić i sar., 1982).

Професионална оријентација у Црној Гори

У Црној Гори се као почетак организоване стручне активности професионалне оријентације може сматрати формирање Завода за запошљавање 1960. године. Заводи за запошљавање као самосталне установе у Црној Гори формиран су 1963. године, на основу *Закона о служби за запошљавање радника* (1960). Поред општинских и међуопштинских, формиран је и Републички завод за запошљавање за послове од заједничког интереса за Републику. Након тога, ова активност се проширује на основне и средње школе, као и заводе за унапређивање васпитања и образовања. Временом је овај процес укључивао и привредне организације у оквиру кадровских послова. Улога Завода за запошљавање у развоју система професионалне оријентације била је двострука. Прво, реализовали су програме непосредно везане за њихову основну делатност, као што су професионално информисање, саветовање и усмеравање лица с евиденције незапослених ради њихове припреме и укључивања у рад, вршење професионалне селекције, припреме за избор школе за наставак школовања и сл. Друго, ту су спадали и програми пружања стручне помоћи основним и средњим школама у изради и реализацији њихових програма професионалне оријентације (Polović, 1996). Доношење Закона о удруженом раду, као и Уставне промене из 1974. године доводе и до измене институционалних оквира, статуса и функције професионалне оријентације у свим њеним делатностима. Пошто је у целој Југославији уведен систем средњег усмереног образовања, долази до потпуног занемаривања професионалне оријентације у основној школи. Ови садржаји се пребацују за први и други разред средње школе. Приликом развоја и реализације програма професионалне оријентације појавили су се извесни проблеми и тешкоће. С обзиром на то да је у том периоду дошло до промена у укупном систему васпитања и образовања, знатно су се мењали и положај и функције професионалне оријентације. Тако она временом обнавља пређашње функције у основној школи и постаје један од интегралних делова укупног васпитно-образовног процеса. Распадом Југославије у више фаза од 1991. до 2006. године рад на развоју професионалне оријентације у бившим југословенским републикама имао је разноврсне облике и интензитет, да би у последње време све више ишао ка савременим виђењима концепције професионалне оријентације у свету, а посебно у ЕУ.

Веома значајан чинилац у реализацији професионалне оријентације у Европи је Еврогајданс (Euroguidance) мрежа. Она представља европску мрежу националних центара професионалне оријентације који повезују системе професионалног усмеравања у Европи, те подстичу мобилност и пружају стручну помоћ и подршку особама које се баве професионалном оријентацијом. Она чини саставни део програма за целоживотно учење и обухвата више од 40 националних центара из 33 европске земље. Два главна циља постојања ове мреже огледају се у промоцији европске стратегије у професионалном усмеравању и пружању информација о целоживотном професионалном усмеравању и мобилности у циљу доживотног учења (Glivetić, 2011). Циљна група ове мреже су стручњаци за професионално усмеравање, ученици, студенти, родитељи и особе које се баве оспособљавањем и образовањем професионалних саветника (педагози, психолози и други), као и сви остали учесници овог процеса. Ова мрежа је у интеракцији са другим европским мрежама и националним и локалним властима. Као чланице ЕУ, део ове мреже су и Словенија и Хрватска.

У земљама бивше Југославије које нису чланице ЕУ углавном постоје многи приступи професионалној оријентацији, али не и довољно систематска оријентација ученика, нпр. приликом уписа на факултете. Најчешће активности професионалне оријентације су: сајмови образовања, рекламне кампање високих школа, дискусије са експертима из одређених струка, тестови професионалних способности, могућности и аспирација итд. У Црној Гори и Србији ове активности подржавају ЦИПС (Центар за професионално информисање и саветовање) и Завод за запошљавање (Dubravac Šigir, 2011).

Данас у Црној Гори циљ професионалног саветовања (у контексту оријентације) није усмерен само на процену способности и особина личности, већ и на подстицање професионалног развоја личности. Оно има и васпитно-образовну функцију, а њиме се појединцу помаже да боље и ефикасније функционише у новим улогама (Ковачевић, 2007). На развој професионалне оријентације утичу и бројне друштвене и политичке промене које се одвијају, као и актуелна економска ситуација у држави, висок степен незапослености, као и ограничене могућности запошљавања. Због свега тога, овај процес се не може ограничити само на интеракцију индивидуалних и друштвених фактора, нити компромиса међу њима, већ је диктиран потребама и условима у друштву. Улога професионалне оријентације постаје све важнија, тежа и сложенија, а самим тим она добија и још већи значај и утицај на укупан развој друштва и државе.

У Црној Гори постоје различити домени, односно нивои у којима се спроводи процес професионалне оријентације.

У основној школи су заступљене три фазе процеса професионалне оријентације:

- кроз разредну наставу – пратити, подстицати и усмеравати професионални развој свих својих ученика. Требало би да ученици кроз ову припремну фазу упознају основна питања у вези с избором занимања;

- кроз предметну наставу – анализом садржаја који су непосредно везани за одређене аспекте професионалне оријентације, одабир одговарајуће средње

школе, образовних профила, специфичности одговарајућих занимања итд. Неки наставни предмети могу помоћи при схватању биофизиолошких захтева струка и занимања, да се разумеју фактори друштвеног развоја, подела рада итд.;

- кроз изборну, додатну, допунску наставу, слободне активности и друге облике наставе – погодне за потпунију обраду појединих садржаја професионалне оријентације за које у редовној настави није било довољно простора (Polović, 1996).

Процес професионалне оријентације у средњој школи реализује се кроз процес редовне наставе, активности и циљеве које смо већ навели за основну школу, али имамо и неке специфичне облике, као што су:

- подстицање ученика путем одговарајућих садржаја рада на коначно опредељивање за даљи правац професионалног развоја;

- идентификовање професионалних намера и планова ученика;

- упознавање ученика завршних разреда са карактеристикама студијских програма на вишим школама, факултетима, условима уписа, капацитетима итд.;

- пружање основних информација матурантима о могућностима запошљавања с одређеним занимањима, о образовању уз рад и напредовању на послу, правима на основу незапослености итд.;

- развијање стваралачког односа према раду, превазилажење одређених предрасуда о раду у појединим занимањима и подручјима;

- континуирано помагање, систематско праћење и подстицање професионалног развоја ученика у склопу њихове припреме да самостално могу доносити одлуке о свом професионалном развоју итд. (Polović, 1996).

Надлежни органи државе такође имају значајну улогу у обезбеђивању основних предуслова за успешно функционисање система професионалне оријентације. Они се ангажују на иницирању, предлагању и обликовању законских прописа из области образовања, са циљем да се дефинишу правне основе и институционални оквири деловања система професионалне оријентације, како унутар појединих видова образовања тако и образовног система у целини (Polović, 1996). Притом, активности надлежних институција су континуирано у процесу преиспитивања и усклађивања са стратегијом и праксом професионалне оријентације у ЕУ.

Новитет на подручју професионалне оријентације су и појаве превазилажења граница између различитих врста оријентисања и саветовања. Саветничке службе које су лоциране у различитим институцијама имају више или мање јасно одређену мисију: образовање, запошљавање, социјалну заштиту и слично. У складу с одређеном мисијом, ове службе се прилагођавају појединим врстама услуга. У пракси је присутан вишеструки приступ овом подручју (*Tržište rada i zapošljavanje*, 2003). Поред наставних планова и програма у основним и средњим школама, у област професионалне оријентације спадају и бројни документи о програмским задацима и организацији педагошко-психолошке службе, правилници о евиденцијама у образовању, критеријуми за финансирање појединих облика васпитно-образовног рада итд.

Закључак

У данашњем времену поимања и реализације професионалне оријентације веома је комплексан, перманентан и обухватан рад бројних институција. Делимо мишљење да се савремена професионална оријентација заснива на концепцији избора занимања и радног места као процеса који се састоји од низа личних избора човека и доношења одлука значајних за његов даљи професионални развој. Активности у домену професионалне оријентације постоје од давнина као незаобилазан сегмент васпитно-образовног рада, а данас се професионална оријентација препознаје као неопходна делатност у скоро свим државама света и постала је обавезан део наставног рада и целокупног васпитно-образовног система. Све више се у свету истиче значај улагања и разрађивања концепта професионалне оријентације како у васпитно-образовном систему, односно институцијама, тако и у каснијем професионалном ангажману, раду и животу човека.

Показало се да је у Црној Гори процес професионалне оријентације на завидном нивоу и у великој мери у складу са трендовима и стратегијама у ЕУ у тој области. Животне, привредне и друштвене околности постављају захтев да се професионално информисање и саветовање спроводи током читавог школовања, поготово у основној школи, а касније настави на тој основи и у средњој. Због тога се у основним и средњим школама организују различити програми професионалне оријентације, које треба стално надограђивати и побољшавати да би на тај начин овај процес у пуном обиму помогао и ученицима и друштву у целини. Темелније, мултидисциплинарно, стручно планирање и спровођење професионалне оријентације и њена боља повезаност са целокупним васпитно-образовним системом требало би да допринесе стварању повољнијих услова за рад, запошљавање, васпитање и образовање способних иницијативних младих људи пред којима је потенцијално успешна каријера и испуњен пословни сегмент живота.

Литература

- Brančić, B. (1986). *Psihološke teorije izbora zanimanja*. Beograd: Naučna knjiga.
- Brančić, B. i Tarbuk, D. (1974). *Osnovi profesionalnog savjetovanja*. Beograd: Republički zavod za zapošljavanje.
- Dubravac Šigir, M. (2011). Profesionalno usmjeravanje u obrazovnom sustavu. U *80 godina cjeloživotnog profesionalnog usmjerenja u Republici Hrvatskoj: novi izazovi i pristupi* (str. 17-25). Zagreb: Hrvatski zavod za zapošljavanje.
- Glivetić, D. (2011). Evropska dimenzija i mobilnost u profesionalnom usmjeravanju. U *80 godina cjeloživotnog profesionalnog usmjerenja u Republici Hrvatskoj: novi izazovi i pristupi* (str. 37-41). Zagreb: Hrvatski zavod za zapošljavanje.
- Jakelić, F. (1983). *Odgoj u obitelji i izbor zanimanja*. Zagreb: Školska knjiga.

- Kovačević, I. (2007). *Informator-Kuda nakon srednje škole*. Podgorica: Zavod za zapošljavanje Crne Gore.
- Mandić, P., Gajanović, N., Babić, V. i Rakić, B. (1982). *Profesionalna orijentacija u školi*. Sarajevo: Svjetlost – OOUR Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Marušić, S. (1986). *Profesionalni razvoj*. Zagreb: Školske novine.
- Milovanović, Lj. (1985). Profesionalna orijentacija u osnovnoj školi u svetlu planiranih promena u usmerenom obrazovanju i vaspitanju. *Nastava i vaspitanje*, God. 34, Br. 2, 243-251.
- Nacionalna strategija cjeloživotne karijerne orijentacije u Crnoj Gori 2011-2015* (2011). Retrieved August 29, 2014 from the World Wide Web www.mpin.gov.me.
- Polović, Đ. (1996). *Profesionalna orijentacija, obrazovanje i zapošljavanje*. Podgorica: Zavod za zapošljavanje Crne Gore.
- Resolution of the Council and of the Representatives of the Member States Meeting within the Council on Strengthening Policies, Systems and Practices in the field of Guidance throughout Life in Europe* (2004). Brussels: Council of the European Union. Retrieved March 15, 2012 from the World Wide Web http://ec.europa.eu/education/lifelong-learninpolicy/doc/guidance/resolution2004_en.pdf.
- Tržište rada i zapošljavanje* (2003). Podgorica: Zavod za zapošljavanje Crne Gore.
- Šlibar, Z. (2011). Profesionalno usmjeravanje u Sloveniji. U *80 godina cjeloživotnog profesionalnog usmjerenja u Republici Hrvatskoj: novi izazovi i pristupi* (str. 49-57) Zagreb: Hrvatski zavod za zapošljavanje.
- The Australian Blueprint for Career Development* (2010). Canberra: MCECDYA, Miles Morgan Australia, Commonwealth of Australia. Retrieved September 25, 2014 from the World Wide Web www.blueprint.edu.au.
- Vujisić Živković, N. (2013). Društveno istorijski aspekt razvoja profesionalnog obrazovanja u Srbiji. *Andragoške studije*, God. 20, Br. 2, 113-126.

Извори

- Analiza i srednjoročna projekcija razvoja kadrova SRH 1967-1980* (1975). Zagreb: Ekonomski institut, Centar za kadrovska istraživanja i Republički SIZ za usmjereno obrazovanje SR Hrvatske.
- Bujas, Z. & Pets, B. (1964). *Osnove psihofiziologije rada*. Zagreb: Škola narodnog zdravlja.
- Društveni plan razvoja SRS u periodu 1966-1970*. (1966). Prosvetni glasnik SRS, 10/66.
- Jedinstveni program rada profesionalne orijentacije u službi za zapošljavanje*. (1970). Ljubljana: Godišnji izveštaj Republičkog zavoda za zapošljavanje SR Slovenije.
- Koncepcija profesionalne orijentacije u samoupravnom socijalističkom društvu* (1982). Kadrovi i udruženi rad, Br. 1/1982.
- Kovač, F. (1972). *Koncept poklicnoga usmjerjanja*, Ljubljana: Republički zavod za zaposlovanje.
- Opšti zakon o školstvu* (1958). Službeni list FNRJ, br. 28/58.

Милица Јелић, Вучина Зорић

Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju (1978). Službeni glasnik SR Srbije, br. 51/78.

Zakon o službi za zapošljavanje radnika (1960). Službeni list FNRJ, br. 27/60.

Zavišić, N. (1924). *O primenjenoj psihologiji: s naročitim obzirom na darovitost i na izbor poziva*.
Београд: Издање књиžнице Рајковића и Ћуковића.

Подаци о ауторима

Мр Милица Јелић је асистент на Филозофском факултету у Никшићу Универзитета Црне Горе.
E-mail: milicak@ac.me

Др Вучина Зорић је доцент на Филозофском факултету у Никшићу Универзитета Црне Горе.
E-mail: vucina@ac.me